

www.e-rara.ch

**T. Livii Patavini historiarum libri qui supersunt cum deperditorum
fragmentis et epitomis omnium**

Livius, Titus

Hannoverae, 1828-1829

ETH-Bibliothek Zürich

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-98508>

Liber XXXIX.

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

- 4 carcere et in vinculis esse, mittique eum se jubere. Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem laeti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis possessum publice quaestores praetor misit: neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniae regiae, sed nequaquam tantum redactum est, quanta summae
- 5 damnatus fuerat. Collata pecunia a cognatis amicisque et clientibus est L. Scipioni; ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. Nihil accepit: quae necessaria ad cultum erant, redempta ei a proximis cognatis sunt. Verteratque Scipionum invidia in praetorem, et consilium ejus, et accusatores.

L I B E R XXXIX.

EPITOME.

M. Aemilius consul, Liguribus subactis, viam a Placentia usque Ariminum perductam Flaminiae junxit. Initia luxuriae, introducta ab exercitu Asiatico, referuntur. Ligures, quicunque citra Apenninum erant, subacti sunt. Bacchanalia, sacrum Graecum, et quidem nocturnum, scelerum omnium seminarium, quum ad ingentis turbae conjurationem pervenisset, a consule investigatum, et multorum poena sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco et M. Porcio Catone, et belli et pacis artibus maximo, motus est senatu L. Quinctius Flamininus, T. Quinctii frater, eo quod, quum Galliam provinciam consul obtinuerat, rogatus in convivio a Philippo Poeno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quendam sua manu occiderat: sive, ut quidam tradiderunt, unum ex damnatis securi percusserat, rogatus a meretrice Placentina, cujus amore deperibat. Exstat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et, tanquam jungente fortuna circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Hannibal, a Prusia Bithyniae rege, ad quem, victo Antiocho, confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quinctium Flamininum miserant, veneno sibi mortem conscivit. Philopoemen quoque, dux Achaeorum, vir maximus, a Messeniis interemptus veneno, quum ab iis bello captus esset. Coloniae Potentia, et Pisaurum, et Mutina, et Parma deductae sunt. Praeterea res adversus Celtiberos prospere gestas, et initia causasque belli Macedonici continet; cujus origo inde fluxit, quod Philippus aegre ferebat,

regnum suum imminui a Romanis, et quod cogeretur, a Thracibus aliisque locis praesidia deducere.

I. Dum haec (si modo hoc anno acta sunt) Romae aguntur, consules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem disciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. Nam Asia, et amoenitate urbium, et copia terrestrium maritimarumque rerum, et mollitia hostium regisque opibus, ditiores quam fortiores exercitus faciebat. Praecipue sub imperio Cn. Manlii solute ac negligenter habiti sunt. Itaque asperius paullo iter in Thracia, et exercitatio hostis magna clade eos castigavit. In Liguribus omnia erant, quae militem excitarent: loca montana et aspera, quae et ipsis capere labor erat, et ex praecoccupatis deicere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidiis: hostis levis, et velox, et repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul periculosaque: inops regio, quae parsimonia astringeret milites, praedae haud multum praeberet. Itaque non lixa sequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, praeter arma et viros omnem spem in armis habentes, erat. Nec deerat unquam cum iis vel materia belli, vel causa; quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant. Nec tamen in discrimen summae rerum pugnabatur.

II. C. Flaminius consul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus proeliis secundis factis, in deditionem gentem accepit, et arma ademittit: ea quia non sincera fide tradebant, quum castigarentur, relictis vicis, in montem Auginum confugerunt. Confestim secutus est consul. Ceteri effusi rursus, et pars maxima inermes, per invia et rupes deruptas praecipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. Ita trans Apenninum abierunt. Qui castris se tennerant, circumsessi expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductae legiones. Ibi montis, quem ceperant, altitudine paullisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. Tum conquisita cum intentiore cura arma, et omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum; qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursaverant, ut coli non posset. His quoque perdomitis, consul pacem dedit finitimis, et, quia, a bello quietam ut esset provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium. M. Aemilius alter consul agros Ligurum vicosque, qui in campis aut valli-

bus erant, ipsis montes duos Balistam Suismontiumque tenentibus, deussit depopulatusque est. Deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus proeliis fatigavit; postremo coactos in aciem descendere justo proelio
 5 devicit: in quo et aedem Dianae vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus (in his et Friniates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Aemilius subegit, armaque ademuit, et de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit: viamque ab Placentia, ut Flaminiae committeret, Ariminum perduxit. Proelio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis confligit, aedem Junoni Reginae vovit. Haec in Liguribus eo anno gesta.

III. In Gallia M. Furius praetor insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quaerens, ademerat arma. Id Cenomani conquesti Romae apud senatum, rejectique ad consulem Aemilium, cui, ut cognosceret statueretque, senatus permiserat, magno certamine cum praetore habito, tenuerunt causam. Arma reddere Cenomanis, decedere
 2 provincia praetor jussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latino frequentes conveniant, senatus datus est. His querentibus, magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, et ibi census esse, Q. Terentio Culleoni praetori negotium datum est, ut eos conquereret, et, quem C. Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve ejus apud se censum esse, probassent socii, ut redire eo cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia
 3 Latinorum domos redierant, jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

IV. Priusquam consules redirent Romam, M. Fulvius proconsul ex Aetolia rediit: isque, ad aedem Apollinis in senatu quum de rebus in Aetolia Cephalleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut aequum censerent, ob rempublicam bene ac feliciter gestam, et diis immortalibus honorem haberi jubere, et sibi triumphum decernere.
 2 M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Aemilii consulis adventum decerneretur, intercessurum se ostendit: eum contradicere velle, proficiscentemque in provinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in adventum suum servaretur. Fulvium temporis jacturam facere: senatum etiam praesente consule, quod vellet, decreturum. M. Fulvius: Si aut simultas M. Aemilii secum
 3 ignota hominibus esset, aut quam is eas inimicitias impotenti ac prope regia ira exerceret; tamen non fuisse ferendum, absentem consulem et deorum immortalium honori ob stare, et meritum debitumque triumphum morari: imperatorem, rebus egregie gestis, victoremque exercitum cum praeda ac captivis ante portas stare, donec consuli, ob hoc

ipsum moranti, redire Romam libitum esset. Verum enim- 4
vero, quum sint nobilissimae sibi cum consule inimicitiae,
quid ab eo quemquam posse aequi exspectare, qui per in-
frequentiam furtim senatusconsultum factum ad aerarium
detulerit, Ambraciam non videri vi captam; quae
aggere ac vineis oppugnata sit; ubi, incensis operibus, alia
de integro facta sint; ubi circa muros supra subterque ter-
ram per dies quindecim pugnatum; ubi a prima luce, quum
jam transcendisset muros miles, usque ad noctem diu anceps
proelium tenuerit; ubi plus tria millia hostium sint caesa.
Jam de deorum immortalium templis, spoliatis in capta ur- 5
be, qualem calumniam ad pontifices attulerit? Nisi Syra-
cusarum ceterarumque captarum civitatum ornamentis ur-
bem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non
valuerit belli jus. Se et Patres conscriptos orare, et ab
tribuno petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse
sinant.

V. Undique omnes, alii deprecari tribunum, alii ca-
stigare. Ti. Gracchi collegae plurimum oratio movit:
Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni
exempli esse: alienarum vero simulatium tribunum plebis
cognitorem fieri, turpe et indignum collegii ejus potestate et
sacris legibus esse. Suo quemque judicio et homines odisse 2
aut diligere, et res probare aut improbare debere; non pen-
dere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi
circumagi, astipularique irato consuli tribunum plebei: et,
quid privatim M. Aemilius mandaverit, meminisse; triu-
natum sibi a populo Romano mandatum oblivisci; et an-
datum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro consu-
lari regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, ut memoriae 3
ac posteritati mandetur, ejusdem collegii alterum e duobus
tribunis plebis suas inimicitias remisisse reipublicae, alterum
alienas et mandatas exercuisse. His victus castigationibus
tribunus, quum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio
praetore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is quum 4
gratias Patribus conscriptis egisset, adjecit: Ludos magnos
se Jovi optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vo-
visse: in eam rem sibi centum pondo auri a civitatibus col-
latum. Petere, ut ex ea pecunia, quam in triumpho laetam
in aerario positurus esset, id aurum secerni juberent. Se 5
natus pontificum collegium consuli jussit, num omne id
aurum in ludos consumi necessum esset? Quum pontifices
negassent, ad religionem pertinere, quanta impensa in lu-
dos fieret; senatus Fulvio, quantum impenderet, permisit,
dum ne summam octoginta millium excederet. Trium- 6
phare mense Januario statuerat: sed quum audisset, con-
sulem M. Aemilium, literis Aburii tribuni plebis acceptis
de remissa intercessione, ipsum ad impediendam trium-
phum Romam venientem, aegram in via substituisse, ne

- 7 plus in triumpho certaminum, quam in bello, haberet, praetulit triumphi diem. Triumphavit ante diem decimum Calendas Januarias de Aetolis, et de Cephallenia. Aureae coronae, centum duodecim pondo, ante currum latae sunt: argenti pondo millia octoginta tria: auri pondo ducenta quadraginta tria: tetradrachmum Atticum centum octodecim millia: Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: signa aenea ducenta octoginta quinque: signa marmorea ducenta triginta: arma, tela, cetera spolia hostium, magnus numerus: ad hoc catapultae, ballistae, tormenta omnis generis: duces, aut Aetoli et Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relictis, ad septem et viginti.
- 8 Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, praefectos, equites, centuriones, Romanos sociosque, donis militaribus donavit. Militibus ex praeda vicenos quinos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equiti.

- VI. Jam consularium comitiorum appetebat tempus; quibus quia M. Aemilius, cujus sortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. Ab eo creati consules Sp. Postumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Praetores inde facti T. Maenius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Crispinus. Extremo anni, magistratibus jam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. Serius ei triumphandi causa fuit, ne, Q. Terentio Culleone praetore, causam lege Petillia diceret, et incendio alieni iudicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret; eo infensoribus in se, quam in illum, iudiciis, quod disciplinam militarem, severe ab eo conservatam,
- 3 successor ipse omni genere licentiae corruerat. Neque ea sola infamiae erant, quae in provincia procul ab oculis facta narrabantur: sed ea etiam magis, quae in militibus ejus quotidie conspiciebantur. Luxuriae enim peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. Ii primum lectos aeratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas et alia textilia, et, quae tum magnificae supellectilis habebantur, monopodia et abacos Romam advexerunt.
- 4 Tunc psaltriae sambucistriaeque, et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulae quoque ipsae et cura et sumptu majore apparari coepta: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium et aestimatione et usu, in pretio esse; et, quod ministerium fuerat, ars haberi coepta. Vix tamen illa, quae tum conspiciebantur, semina erant futurae luxuriae.

VII. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas ducentas duodecim pondo: argenti pondo ducenta viginti millia: auri pondo duo millia centum tria: tetradrach-

mum Atticum centum viginti septem millia: cistophorum
 ducenta quinquaginta: Philippeorum aureorum nummo-
 rum sedecim millia trecentos viginti: et arma spoliaque
 multa Gallica carpentis transvecta. Duces hostium duo
 et quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadrage-
 nos binos denarios divisit, duplex centurioni; et stipen-
 dium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi
 omnium ordinum, donati militaribus donis, currum secuti
 sunt. Carminaque a militibus ea in imperatorem dicta,
 ut facile appareret, in ducem indulgentem ambitiosumque
 ea dici; triumphum esse militari magis favore, quam po-
 populari, celebrem. Sed ad populi quoque gratiam concili-
 andam amici Manlii valuerunt: quibus annitentibus sena-
 tusconsultum factum est, *Ut ex pecunia, quae in triumpho*
translata esset, stipendium collatum a populo in publicum,
quod ejus solum antea non esset, solveretur. Vicanos
 quinos et semisses in millia aeris quaestores urbani cum
 fide et cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum
 duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii et L. Man-
 lii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis
 cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, et
 sociorum agros populari. De ea re consultationem inte-
 gram senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Roma-
 nis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius
 Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pol-
 lentiae procidit, atque id dejecit. Ea religione moti Pa-
 tres, et diem unum adjiciendum ludorum celebritati cen-
 suerunt, et signa duo pro uno reponenda, et novum au-
 ratum faciendum. Et plebeji ludi ab aedilibus C. Sem-
 pronio Blaeso, et M. Furio Lusco diem unum instau-
 ratum sunt.

VIII. Insequens annus Sp. Postumium Albinum et Q.
 Marcium Philippum consules ab exercitu bellorumque et
 provinciarum cura ad intestinae conjurationis vindictam
 avertit. Praetores provincias sortiti sunt, T. Maenius
 urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives et peregrinos,
 C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Sici-
 liam, L. Quinctius Crispinus Hispaniam citeriorem, C.
 Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem. Consulibus am-
 bobus quaestio de clandestinis conjurationibus decreta est.
 Graecus ignobilis in Etruriam primum venit nulla cum
 arte earum, quas multas ad animorum corporumque cul-
 tum nobis eruditissima omnium gens invexit, sacrificulus
 et vates: nec is, qui aperta religione, propalam et quae-
 stum et disciplinam profitendo, animos horrore imbueret,
 sed occultorum et nocturnorum antistes sacrorum. Initia
 erant, quae primo paucis tradita sunt; deinde vulgari
 coepta sunt per viros mulieresque. Additae voluptates
 religioni vini et epularum, quo plurimum animi illiceren-

tur. Quum vinum animos, et nox et mixti feminis mares, aetatis tenerae majoribus, discrimen omne pudoris exstinxissent; corruptelae primum omnis generis fieri coeptae, quum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, 4 paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxae, stupra promiscua ingenuorum feminarumque, erant: sed falsi testes, falsa signa testamentaque et indicia ex eadem officina exibant. Venena indidem intestinaeque caedes: ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. Occulebat vim, quod prae ululatibus, tympanorumque et cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra et caedes exaudiri poterat.

IX. Hujus mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. Primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Aebutius, cujus pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniae matris et vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat; et vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. 3 Via una corruptelae Bacchanalia erant. Mater adolescentulum appellat, *Se pro aegro eo vovisse, ubi primum convaluisset, Bacchis eum se initiaturam: damnatam voti, deum benignitate, exsolvere id velle. Decem dierum castimonia opus esse: decimo die coenatum, deinde pure lautum* 4 *in sacrarium deducturam.* Scortum nobile libertina Hispala Fecenia non digna quaesta, cui ancillula assuerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. Huic consuetudo juxta vicinitatem cum Aebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famae damnosa: ultro enim amatus appetitusque erat: et, maligne omnia praebentibus suis, meretriculae munificentia sustinebatur. 5 Quin eo processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore a tribunis et praetore petito, quum testamentum faceret, unum Aebutium institueret heredem.

X. Haec amoris pignora quum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubisset. Religionis se causa, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, 2 Bacchis initiari velle. Id ubi mulier audivit, perturbata, *Dii meliora!* inquit: *mori et sibi et illi satius esse, quam id faceret;* et in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent. Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, *Parcere execrationibus jubet:* 3 *matrem id sibi, assentiente vitrico, imperasse. Vitricus*

ergo, inquit, tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat. Eo magis mirabundo, quaerentique quid rei esset, pacem veniamque precata deorum deorumque, si, coacta caritate ejus, silenda enunciasset, ancillam se, ait, dominae comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eo accessisse. Scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse: et jam biennio constare neminem initiatum ibi majorem annis viginti. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus: eos deducere in locum, qui circumsonet ululatus, cantuque symphoniae, et cymbalorum et tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, quum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atque obsecrare, ut eam rem quocunque discuteret modo: nec se eo praecipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. Neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum.

XI. Postquam domum venit, et mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quae ad sacra pertinerent, faciendum esset; negat, eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. Confestim mulier exclamat, *Hispalae concubitu carere eum decem noctes non posse, illius excetrae delinimentis et venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici, nec deorum verecundiam habere.* Jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum servis domo exegerunt. Adolescens inde ad Aebutiam se amitam contulit: causamque ei, cur esset a matre ejectus, narravit. Deinde ex auctoritate ejus postero die ad consulem Postumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se jussu redire dimisit: ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percunctatus est, *ecquam anum Aebutiam ex Aventino nosset?* quum eam nosse, probam, et antiqui moris feminam, respondisset; opus esse sibi ea conventa dixit: *mitteret nuncium ad eam, ut veniret.* Aebutia accita ad Sulpiciam venit: et consul paullo post, velut forte intervenisset, sermonem de Aebutio fratris ejus filio infert. Lacrimae mulieri obortae, et miserari casum adolescentis coepit, qui spoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud se tunc esset, ejectus a matre, quod probus adolescens (dii propitii essent) obscenis, ut fama esset, sacris initiari nolle.

XII. Satis de Aebntio exploratum ratus consul, non vanum auctorem esse, dimissa Aebutia, socrum rogat, ut Hispalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam vicinia, arcesseret ad sese: eam, quoque esse, quae percunctari vellet. Ad cujus nuncium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem et gravem feminam ignara causae

- arcesseretur: postquam lictores in vestibulo turbamque consularem et consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem aedium abductam socra adhibita consul, *Si vera dicere inducere in animum posset, negat, perturbari debere: fidem vel a Sulpicia, tali femina, vel ab se acciperet: expromeret sibi, quae in luco Similae*
- 3 *Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri. Hoc ubi* audit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset: tandem confirmata, puellam admodum se ancillam initiatam cum dominâ, ait. *Aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil, quid ibi*
- 4 *fiat, scire. Jam id ipsum consul laudare, quum initiatam se non infitiaretur: sed et cetera eadem fide expromeret.* Neganti ultra quicquam scire, non eandem, dicere, si cogarguatur ab alio, ac per se fatenti, veniam aut gratiam fore: eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset.

- XIII. Mulier, haud dubie, id quod erat, Aebutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciae procidit, et eam primo orare coepit, *Ne mulieris libertinae cum amatore sermonem in rem non seriam modo, sed capitalem etiam, verti vellet: se terrendi ejus causa, non quo sciret*
- 2 *quicquam, ea locutam esse. Hic Postumius accensus ira, Tum quoque, ait, eam cum Aebutio se amatore cavillari credere, non in domo gravissimae feminae et cum consule loqui: et Sulpicia attollere paventem; simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Aebutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset, Magnum sibi metum deorum, quorum occulta initia enunciarêt, majorem multo, dixit, hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent.* Itaque hoc se Sulpiciam, hoc consulem orare, ut se extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum vitae degere tuto posset. Bono animo esse jubere eam consul, et, sibi curâe fore, dicere, ut Romae tuto habitaret. Tum Hispala originem sacrorum expromit. *Primo sacrarium id*
- 3 *feminarum fuisse, nec quemquam virum eo admitti solitum.*
- 4 *Tres in anno statos dies habuisse, quibus interdium Bacchis initiarentur. Sacerdotes in vicem matronas creari solitas. Pacullam Anniam Campanam sacerdotem omnia, tanquam deum monitu, immutasse: nam et viros eam primam suos filios initiasse, Minium et Herennium Cerrinios: et nocturnum sacrum ex diurno, et pro tribus in anno diebus quinos*
- 5 *singulis mensibus dies initiorum fecisse. Ex quo in promiscuo sacra sint, et permixti viri feminis, et noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii praetermissum: plura virorum inter sese, quam feminarum, esse stupra. Si qui minus patientes dedecoris sint, et pigriores ad facinus, pro victimis immolari: nihil nefas ducere, hanc*
- 6 *summam inter eos religionem esse. Viros, velut mente*

capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari; matronas Baccharum habitu crinibus sparsis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces (quia vivum sulfur cum calce insit) integra flamma efferre. Raptos a diis homines dici, quos machinae illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant: eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse: 7 in his nobiles quosdam viros feminasque. Biennio proximo institutum esse, ne quis major viginti annis initiaretur: captari aetates et erroris et stupri patientes.

XIV. Peracto indicio, advoluta rursus genibus preces, easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem aedium vacuum faceret, quo Hispala immigraret. Coenaculum super aedes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in aedes verso. Res omnes Feceniae extemplo translatae, et familia arcessita. Et Aebutius migrare ad consulis clientem jussus. Ita quum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert, omnibus ordine expositis, quae delata primo, quae deinde ab se inquisita forent. Patres pavor ingens cepit, quum publico nomine, ne quid eae conjurationes coetusque nocturni fraudis occultae aut periculi importarent, tum privatim suorum quisque vicem, ne quis affinis ei noxae esset. Censuit autem senatus, 3 gratias consuli agendas, quod eam rem et cum singulari cura, et sine ullo tumultu investigasset. Quaestionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulibus mandant: indicibus, Aebutio ac Feceniae, ne fraudi ea res sit, curare, et alios indices praemiis invitare jubent. Sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu feminae essent, non Romae modo, sed per omnia fora et conciliabula conquiri, ut in consulum potestate essent. Edici praeterea in urbe Roma, et per totam Italiam edicta mitti, Ne quis, qui Bacchis initiatus esset, coisse aut convenisse causa sacrorum velit, neu quid talis rei divinae fecisse. Ante omnia, ut quaestio de his habeatur, qui 5 coherint, conjuraverintve quo stuprum flagitiumve inferretur. Haec senatus decrevit. Consules aedilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes ejus sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclavi ad quaestionem servarent; aediles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent. Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias 6 disponerent per urbem, servarentque, ne qui nocturni coetus fierent; utque ab incendiis caveretur, adjuutores triumviris quinqueviri uti cis Tiberim suae quisque regionis aedificiis praeessent.

XV. Ad haec officia dimissis magistratibus, consules in Rostra escenderunt; et, concione advocata, quum sol-

- lemne carmen precationis, quod praefari, priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita coepit. Nulli unquam concioni, Quirites, non solum apta, sed etiam necessaria, haec sollemnis deorum comprecatio fuit; quae vos admoneret, hos esse deos, quos colere, venerari, precarique majores vestri instituissent: non illos, qui pravis et externis religionibus captas mentes, velut furialibus stimulis, ad omne scelus et ad omnem libidinem agerent. Equidem, nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio: si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiae dem; si omnia nudavero, ne nimium terroris offundam vobis, vereor. Quicquid dixero, minus, quam pro atrocitate et magnitudine rei, dictum scitote esse. Ut ad cavendum satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota jam pridem Italia, et nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo; ceterum, quae ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum et lasciviam esse credere, et, quaecunque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero, multa millia hominum esse, illico necesse est exterremini; nisi adjunxero, qui qualesque sint. Primum igitur mulierum magna pars est, et is fons mali hujusce fuit: deinde simillimi feminis mares, stuprati et constupratores, fanatici vigiles, vino, strepitibus, clamoribusque nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires conjuratio, ceterum incrementum ingens virium habet, quod in dies plures fiunt. Majores vestri, ne vos quidem, nisi quum aut vexillo in arce posito, comitiorum causa exercitus eductus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, forte temere coire voluerunt: et, ubicunque multitudo esset, ibi et legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos coetus, deinde promiscuos mulierum ac virorum, esse creditis? Si, quibus aetatibus initientur mares, sciatis, non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos juvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obsceno sacrario eductis arma committenda? hi, cooperti stupris suis alienisque, pro pudicitia conjugum ac liberorum vestrorum ferro decernent?

XVI. Minus tamen esset, si flagitiis tantum effeminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) a facinoribus mavis, mentem a fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. Quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illa uno sacrario scitote ortum esse. Necdum omnia, in quae conjuraverunt, edita facinora habent. Adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rem publicam opprimendam satis virium est, conjuratio sese

impia

impia tenet. Crescit et serpit quotidie malum: jam majus est, quam ut capere id privata fortuna possit: ad summam rempublicam spectat. Nisi praecavetis, Quirites, jam huic 3 diurnae, legitime ab consule vocatae, par nocturna concio esse poterit. Nunc illi vos singuli universos concionantes timent: jam, ubi vos dilapsi domos et in rura vestra eritis, illi coërint, consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicië: tum singulis vobis universi timendi erunt. Optare 4 igitur unusquisque vestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. Si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium et facinus conjuravit, non suum judicet esse. Ne quis etiam errore labatur, vestrum quoque non sum securus. Nihil enim in speciem fallacius est, quam prava religio. Ubi deorum 5 numen praetenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris aliquid immixtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, haruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum avorumque aetate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libros conquirent comburerentque, omnem disciplinam sacrificandi, praeterquam more Romano, abolerent? Judica- 6 bant enim prudentissimi viri omnis divini humanique juris, nihil aequè dissolvendae religionis esse, quam ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Haec vobis praedicenda ratus sum, ne qua superstilitio agitare animos vestros, quum demolientes nos Bacchanalia discutientesque nefarios coetus cerneretis. Omnia, diis propitiis volentibusque, ea 7 faciemus: qui, quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri, ut impunita essent, sed ut vindicaretur et opprimerentur, voluerunt. Senatus quaestionem extra ordinem de ea re mihi collegaeque meo mandavit: nos, quae ipsis nobis agenda sunt, impigre exsequemur. Vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus 8 magistratibus mandavimus. Vos quoque, aequum est, quae vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, impigre praestare, et dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur.

XVII. Recitari deinde senatusconsulta jusserunt, indicique praemium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset. Qui nominatus profugisset, diem certam se finituros; ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur: si quis eorum, qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturus, si venire ad causam dicendam vellet. Edixerant 2 deinde, ne quis quid fugae causa vendidisset, neve emisisset: ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.

Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit: nec moenibus se tantum urbis aut finibus Romanis continuit, sed passim per totam Italiam, literis hospitum de senatusconsulto, et concione, et edicto consulum acceptis, trepidari
 3 coeptum est. Multi ea nocte, quae diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi et reducti sunt: multorum nomina delata. Quidam ex iis viri feminaeque mortem sibi consciverunt. Conjurasse supra septem
 4 millia virorum ac mulierum dicebantur. Capita autem conjurationis constabat esse, M. et C. Atinios de plebe Romana, et Faliscum L. Opiternium, et Minium Cerrinium Campanum: ab his omnia facinora et flagitia orta: eos maximos sacerdotes conditoresque ejus sacri esse. Data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules, fassique de se, nullam moram judicio fecerunt.

XVIII. Ceterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut, quia multis actiones et res peribant, cogerentur praetores T. Maenius et M. Licinius per senatum res in diem trigesimum differre, donec quaestiones a consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romae non respondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coëgit
 2 consules circa fora proficisci, ibique quaerere et judicia exercere. Qui tantum initiati erant, et ex carmine sacro, praeunte verba sacerdote, preces fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas jurejurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut caedibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subjectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali poena afficiebant.
 3 Plures necati, quam in vincula coniecti sunt. Magna vis in utraque causa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent in eas. Si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romae primum, deinde per totam Italiam, diruerent; extra quam si qua ibi vetusta ara aut
 4 signum consecratum esset. In reliquum deinde senatusconsulto cautum est, *Ne qua Bacchanalia Romae, neve in Italia essent. Si quis tale sacrum sollemne et necessarium duceret, nec sine religione et piaculo se id omittere posse, apud praetorem urbanum profiteretur, praetor senatum consuleret. Si ei permissum esset, quum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent, neu qua pecunia communis neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset.*

XIX. Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Marcio consule, senatusconsultum factum est, *Ut de iis, quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, quum Sp. Postumius, quaestionibus perfectis, Romam redisset.* Minium Cerrinium Campanum 2 Ardeam in vincula mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium praedicendum, ut intentiore eum custodia asservarent; non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendae locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. Eo referente, de P. Aebutii et Hispalae 3 Feceniae praemio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, senatusconsultum factum est, *Ut singulis his centena millia aeris quaestores urbani ex aerario darent: utique consul cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Aebutio emerita stipendia essent, ne invitus militaret, neve censor ei equum publicum assignaret: utique Feceniae Hispalae datio, deminutio, gen- 4 tis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset: utique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset: utique consules praetoresque, qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri injuriae fieret, utique tuto esset: id senatum velle, et aequum censere, ut ita fieret.* Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex senatus- 5 consulto; et de ceterorum indicum impunitate praemiisque consulibus permissum est.

XX. Et jam Q. Marcius, quaestionibus suae regionis perfectis, in Ligures provinciam proficisci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, et quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque et collegae decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius et M. Aemilius consules habuerunt. Duas praeterea legiones novas ex senatusconsulto scribere jussi sunt: et viginti millia peditum sociis et nomini Latino imperarant, et equites mille trecentos, et tria millia peditum Romanorum, ducentos equites. Totum hunc exercitum, 3 praeter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. Itaque consules dum ipsi quaestionibus impediabantur, T. Maenium delectui habendo praefecerunt. Perfectis quaestionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quae latebrae receptaculaque semper illis fuerant, persequitur, in praeoccupatis angustiis, loco iniquo est circumventus. 4 Quatuor millia militum amissa; et legionis secundae signa tria, undecim vexilla socium Latini nominis in potestatem hostium venerunt, et arma multa, quae, quia impedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim

jactabantur. Prius sequendi Ligures finem, quam fugae
 5 Romani, fecerunt. Consul, ubi primum ex hostium agro evasit, ne, quantum deminutae copiae forent, appareret, in locis pacatis exercitum dimisit. Non tamen obliterare famam rei male gestae potuit. Nam saltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius est appellatus.

XXI. Sub hunc nuncium ex Ligustinis vulgatum literae, ex Hispania mixtam gaudio tristitiam afferentes, recitatae sunt. C. Atinius, qui biennio ante praetor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnavit: ad sex millia hostium
 2 sunt caesa: ceteri fusi, fugati, castrisque exuti. Ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. Id quoque haud multo majore certamine cepit, quam castra: sed, dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte propraetoris recitatis, senatus censuit mittendum, qui ad Lunae portum C. Calpurnium praetorem consequeretur; nunciaretque, senatum aequum censere, ne sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit. Paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. Incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt: Romanis et suos sepeliendi, et spolia legendi ex hostibus
 4 potestas facta est. Paucos post dies, majore coacto exercitu, Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacesiverunt proelio Romanos. Nihil traditur, quae causa numero aucto infirmiores eos fecerit. Superati proelio sunt: ad duodecim millia hominum caesa, plus duo capta: et castris Romanus potitus: et, nisi successor adventu suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi praetores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

XXII. Per eos dies, quibus haec ex Hispania nuntiata sunt, Indi Taurii per biduum facti religionis causa. [Per dies] decem apparatus deinde ludos M. Fulvius, quos
 2 voverat Aetolico bello, fecit. Multi artifices ex Graecia venerunt honoris ejus causa. Athletarum quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, et venatio data leonum et pantherarum; et prope hujus seculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Novemdiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque coelestes multifariam orti adussisse complurium levi afflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita
 3 et unum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod aedes Opis in Capitolio de coelo tacta erat. Hostiis majoribus consules procurarunt, urbemque lustraverunt. Sub idem tempus et ex Umbria nuntiatus est, se-

minarem duodecim ferme annos natum inventum. Id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quamprimum jusserunt. Eodem anno Galli Transalpini, transgressi in Venetiam sine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileja est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes missis, responsum est, *Neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in Italia facerent, se scire.* L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem et bona vendita missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum et Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor. Tum collatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: et, quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum.

XXIII. Quum jam in exitu annus esset, Q. Marcius absens magistratu abiturus erat. Sp. Postumius, quaestionibus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit. Creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die praetores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tempsanus, M. Claudius Marcellinus. Extremo anni, quia Sp. Postumius consul renuntiaverat, peragrantem se propter quaestiones utrumque litus Italiae desertas colonias, Sipontum supero, Buxentum infero mari, invenisse; triumviri ad colonos eo scribendos ex senatusconsulto ab T. Maenio praetore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Baebius Tamphilus. Cum Perseo rege et Macedonibus bellum, quod imminabat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo causas cepit. Inchoata initia a Philippo sunt: et is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, quum victo leges imponerentur, maxime angebat; quod, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos jus saeviendi ademptum ei ab senatu erat: quum, quia rem integram Quinctius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisus partibus, quum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset; capta Heraclea, quia jussus abscedere a moenibus Lamiae erat, Romanisque oppidum deditum est, aegre eam rem tulerat. Permulsit iram ejus consul, quod, ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Aetoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniae et Amyndro bellum inferret; et urbes, quas Thessalis Aetoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine et Amyndrum Athamania expulerat, et urbes aliquot

- 6 receperat. Demetriadem quoque, urbem validam et ad omnia opportunam, et Magnetum gentem suae ditionis fecit. Inde et in Thracia quasdam urbes, novae atque insuetae libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus, quae domestico certamine vincerentur, adiungendo sese, cepit.

- XXIV. His sedata in praesentia regis ira in Romanos est. Nunquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandoque data fortuna esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum portoriisque maritimis auxit; sed metalla etiam et vetera intermissa recoluit, et nova multis locis instituit. Ut vero antiquam multitudinem hominum, quae belli cladibus amissa erat, restitueret; non subolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietusque aliquamdiu a bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat.
- 3 Rediere deinde causae, quae de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum et Perrhaeborum querelae de urbibus suis ab eo possessis, et legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditaе erant, ut eas non negligi satis appareret. Maxime moverat senatum, quod jam Aeni et Maroneae affectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerunt legati, non partis amissae, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam sub jus iudiciumque regis venisse.
- 5 Et Maronitarum exsules (erant pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio praesidio) ii non Maroneam modo, sed etiam Aenum in potestate nunciabant Philippi esse. Venerant et a Philippo legati ad purganda ea: qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum affirmabant. Civitates Thessalorum, et Perrhaeborum, et Magnetum, et cum Amyntandro Athamanum gentem, in eadem causa, qua Aetolos, fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Aetolicis urbibus consulem ad recipiendas eas civitates Philippum misisse: armis subactos parere.
- 7 Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Caecilium Metellum, M. Baebium Tamphilum, Ti. Sempronium: quorum sub adventum ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

- XXV. Ibi quum Romani legati disceptatorum loco Thessali Perrhaebique et Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedisset; pro ingenio quisque eorum, qui principes legationum erant, et gratia cum Philippo aut odio, acerbius
- 2 leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant,

Philippopolis, Tricca, Phaloria, et Eurymenae, et cetera circa eas oppida; utrum Thessalorum juris, quum vi ademptae possessaeque ab Aetolis forent, (nam Philippum Aetolis ademisse eas constabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuissent: ita enim Acilium regi concessisse, si Aetolorum fuissent, et si voluntate, non si vi atque armis coacti, cum Aetolis essent. Ejusdem formulae disceptatio de Perrhaeborum Magnetumque oppidis fuit. Omnium enim jura possidendo per occasiones Aetoli miscuerant. Ad haec, quae disceptationis erant, querelae Thessalorum adjectae, quod ea oppida, si jam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. Nam, praeter belli casibus amissos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxisse, et opera eorum in servilibus abuti ministeriis: et, quae reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse, quondam Thessalis quaestuosum et frugiferum. Ibi navibus onerariis comparatis, regem, quae praeter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertisse. Jam ne a legatis quidem, qui jure gentium sancti sint, violandis abstinere: insidias positas euntibus ad T. Quinctium. Itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos conjectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis, quisquam hiscere audeat. Procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri adhaerere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem, si vox libera non sit, liberum esse? Nunc se fiducia et praesidio legatorum ingemiscere magis, quam loqui: nisi providéant aliquid Romani, quo et Graecis Macedoniam accolentibus metus, et audacia Philippi minuatur, nequicquam et illum victum, et se liberatos esse. Ut equum tenacem, non parentem frenis asperioribus castigandum esse. Haec acerbe postremi: quum priores leniter permulsissent iram ejus, petentes, Ut ignosceret pro libertate loquentibus; et ut, deposita domini acerbitate, assuesceret socium atque amicum sese praestare; et imitaretur populum Romanum, qui caritate, quam metu, adjungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perrhaebi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem appellaverat, Perrhaebiae fuisse, et ut sibi restitueretur, agebant. Et de Malloea et Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, et castella Athenaeum et Poetneum.

XXVI. Philippus, ut accusatoris potius, quam rei, speciem haberet, et ipse a querelis orsus, Menelaidem in Dolopia, quae regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse, questus est: item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perrhaebisque captam. Xynias quidem, haud dubie Aetolicum oppidum, sibi eos contribuuisse; et Paracheloida, quae sub Athamania esset, nullo jure Thessalorum

formulae factam. Nam quae sibi crimina obijciantur, de insidiis legatorum, et maritimis portibus frequentatis aut desertis; alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant; alterum mores
 3 suos respicere. Tot annos esse, per quos nunquam cessaverint legati, nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre. Quem unquam verbo violatum esse? Semel ad Quinctium euntibus insidias dici factas: sed, quid iis acciderit, non adjici. Quaerentium, quod falso obijciant, quum veri nihil habeant, ea crimina esse.
 4 Insolenter et immodice abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diuturna siti nimis avide meram haurientes libertatem. Itaque servorum modo, praeter spem repente manumissorum, licentiam vocis et linguae experiri, et jac-
 5 tare sese insectatione et conviciis dominorum. Elatus deinde ira adjecit, Nondum omnium dierum solem occidissee. Id minaciter dictum, non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt. Et quum fremitus post eam vocem ortus, et tandem sedatus esset, Perrhaeborum inde Athamanumque legatis respondit, Eandem, de quibus illi agant, civitatum causam esse: consulem Acilium et Romanos sibi
 6 dedisse eas, quum hostium essent. Si suum munus, qui dedissent, adimere velint, scire se, cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico, in gratiam levium et inutilium sociorum, injuriam eos esse facturos. Nec enim ullius rei minus diuturnam esse gratiam, quam libertatis: praesertim apud eos,
 7 qui male utendo eam corrupturi sint. Causa cognita, pronuntiaverunt legati, Placere, deduci praesidia Macedonum ex iis urbibus, et antiquis Macedoniae terminis regnum finiri. De injuriis, quas ultro citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes et Macedonas disceptetur, formulam juris exsequendi constituendam esse.

XXVII. Inde, graviter offenso rege, Thessalonicens ad cognoscendum de Thraciae urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis: Si liberas esse Aenum et Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse ultra dicere, quam ut admon-
 2 eant, re, non verbo, eos liberos relinquant, nec suum munus intercipi ab alio patiantur. Sin autem minor cura sit civitatum in Thracia positarum, multo verius esse, quae sub Antiocho fuerint, praemia belli Eumenem, quam Philippum, habere; vel pro patris Attali meritis bello, quod adversus Philippum ipsum gesserit populus Romanus; vel suis, quod Antiochi bello terra marique laboribus periculisque omnibus
 3 interfuerit. Habere eum praeterea decem legatorum in eam rem praejudicium; qui quum Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Aenum profecto dedisse, quae ipsa propinquitate regionis velut appendices majoris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii, quum tam procul a

finibus Macedoniae absint, civitatibus his praesidia imposuisse? Vocari Maronitas juberent: ab iis certiora omnia de statu civitatum earum scituros. Legati Maronitarum 4 vocati, Non uno loco tantum urbis praesidium regium esse, sicut in aliis civitatibus, dixerunt, sed pluribus simul, et plenam Macedonum Maroneam esse. Itaque dominari assentatores regios: his solis loqui et in senatu et in concionibus licere: eos omnes honores et capere ipsos, et dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exsulare pulsos patria, aut inhonoratos et deterioribus obnoxios silere. De jure etiam finium pauca ad- 5 jecerunt: Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quae ad Thraciae Paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem. Philippum novam postea deflexisse viam, qua Maronitarum urbes agrosque amplectatur.

XXVIII. Ad ea Philippus longe aliam, quam adversus Thessalos Perrhaebosque nuper, ingressus disserendi viam, Non cum Maronitis, inquit, mihi aut cum Eumene disceptatio est; sed jam vobiscum, Romani; a quibus nihil aequi me impetrare jam diu animadverto. Civitates Macedonum, quae 2 a me inter indutias defecerant, reddi mihi aequum censebam; non quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt enim et parva oppida, et in finibus extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat. Negatum est mihi. Bello Aetolico Lamiam op- 3 pugnare jussus a consule M^o. Acilio, quum diu fatigatus ibi proeliis operibusque essem, transcendentem me jam muros a capta prope urbe revocavit consul, et abducere copias inde coëgit. Ad hujus solatium injuriae permissum est, ut Thessaliae Perrhaebiaeque et Athamanum reciperem quaedam castella magis, quam urbes. Ea quoque ipsa vds mihi, Q. 4 Caecili, paucos ante dies ademistiis. Pro non dubio paullo ante, si diis placet, legati Eumenis sumebant, quae Antiochi fuerunt, Eumenem aequius esse, quam me, habere. Id ego aliter longe judico esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo 5 non potuit. Itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius: mei autem regni, tantum aberat, ut ulla pars in discrimine fuerit, ut tria millia talentum, et quinquaginta tectas naves, et omnes Graeciae civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis sim aspernatus: hostemque ei me esse prius etiam, quam M^o. Acilium exercitum in Graeciam trajiceret, prae me tuli: et 6 cum eo consule belli partem, quamcunque mihi delegavit, gessi: et insequenti consuli L. Scipioni, quum terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus praebui: nec per Macedoniam tantum, sed per

Thraciam etiam, ubi inter cetera pax quoque praestanda a
 7 *barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam me-*
rito, utrum adjicere vos, Romani, aliquid, et amplificare et
augere regnum meum munificentia vestra oportebat, an,
quae haberem aut meo jure, aut beneficio vestro, eripere?
id quod nunc facitis. Macedonum civitates, quas regni mei
 8 *fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes, tanquam ad*
Antiochum, ad spoliandum me venit, et, si diis placet, de-
cem legatorum decretum calumniae impudentissimae prae-
tendit; quo maxime et refelli et coargui potest. Disertis-
 9 *sime enim planissimeque in eo scriptum est, Chersonesum*
et Lysimachiam Eumeni dari. Ubi tandem Aenus, et Ma-
ronea, et Thraciae civitates ascriptae sunt? quod ab illis ne
postulare quidem est ausus, id apud vos, tanquam ab illis
impetraverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse
velitis, refert. Si tanquam inimicum et hostem insectari
propositum est, pergitte, ut coepistis, facere. Sin aliquis
respectus est mei, ut socii atque amici regis, deprecor, ne
me tanta injuria dignum judicetis.

XXIX. Movit aliquantum oratio regis legatos. Ita-
 que medio responso rem suspenderunt. *Si decem legato-*
rum decreto Eumeni datae civitates eae essent, nihil se mu-
tare: si Philippus bello cepisset eas, praemium victoriae
jure belli habiturum: si neutrum eorum foret, placere cog-
nitionem senatui reservari: et, ut omnia in integro mane-
 2 *rent, praesidia, quae in iis urbibus sint, deduci. Haec*
causae maxime animum Philippi alienaverunt ab Roma-
nis: ut non a Perseo filio ejus novis causis motum, sed
ob has a patre bellum relictum filio videri possit. Romae
 3 *nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius precon-*
sul ex Hispania redierat. Cui postulanti ab senatu in ae-
de Bellonae triumphum rerum gestarum magnitudo im-
petrabilem faciebat, exemplum obstabat; quod ita compa-
ratum more majorum erat, ne quis, qui exercitum non
deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque
provinciam tradidisset successori. Medius tamen honos
 4 *Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas*
aureas quinquaginta duas: auri praeterea pondo centum
triginta duo: argenti sedecim millia trecenta: et pronun-
ciavit in senatu, decem millia pondo argenti, et octoginta
auri Q. Fabium quaestorem advehere: id quoque se in
aerarium illaturum. Magnus motus servilis eo anno in
 5 *Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Postumius praetor*
habebat. Is de pastorum conjuratione, qui vias latroci-
niis pascuaeque publica infesta habuerant, quaestionem se-
vere exercuit. Ad septem millia hominum condemnavit:
multi inde fugerunt, de multis sumptum est supplicium.
Consules, diu retenti ad urbem delectibus, tandem in pro-
vincias profecti sunt.

XXX. Eodem anno in Hispania praetores C. Calpurnius et L. Quinctius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in Baeturia junxissent, in Carpetaniam, ubi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone et Toletis 2 urbibus inter pabulatores pugna orta est. Quibus dum utrinque subvenitur a castris, paullatim omnes copiae in aciem eductae sunt. In eo tumultuario certamine et loca sua et genus pugnae pro hoste fuere. Duo exercitus Romani fusi atque in castra compulsi sunt. Non institere percussis hostes. Praetores Romani, ne postero die castra 3 oppugnarentur, silentio proximae noctis tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuaque praeter spem castra ingressi, quae derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressique in sua castra, paucos dies quietis stativis manserunt. Romanorum sociorumque, in 4 proelio fugaque, ad quinque millia occisa; quorum se spoliis hostes armarunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Praetores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficendisque ab terrore adversae pugnae militum animis, consumpserunt. Ubi satis placuere vires, et jam miles quoque, 5 ad delendam priorem ignominiam, hostem poscebat; duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. Inde tertia vigilia sublati signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium castra erant. Extemplo, qua duobus 6 locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, laeva Quinctius exercitum traduxerunt; quieto hoste, dum miratur subitum adventum, consultatque, qui tumultum inicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. Interim Romani, impedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum, quia jam moveri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. In medio locatae quinta Calpurnii legio et 7 octava Quinctii. Id robur toto exercitu erat. Campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberum a metu insidiarum.

XXXI. Hispani, postquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se jungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio proelium fuit, et Hispanis recenti victoria ferocibus, et insuetata ignominia milite Romano accenso. Acerrime media 2 acies, duae fortissimae legiones, dimicabant: quas quum aliter moveri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare: et usque plures confertioresque, medios urgebant. Ibi postquam laborare aciem Calpurnius praetor

- vidit, T. Quinctilium Varum et L. Juventium Thalnam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit.
- 3 Docere et monere jubet, *in illis spem omnem vincendi et retinendae Hispaniae esse. Si illi loco cedant, neminem ejus exercitus non modo Italiam, sed ne Tagi quidem ulteriorem ripam, unquam visurum.* Ipse, cum equitibus duarum legionum paullulum circumvectus, in cuneum hostium,
- 4 qui mediam urgebat aciem, ab latere incurrit. Quinctius cum suis equitibus alterum hostium latus invadit: sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, et praetor ipse ante alios. Nam et primus hostem percussit, et ita se immiscuit mediis, ut vix, utrius partis esset, nosci posset: et equites praetoris eximia virtute, et equitum pedites accensi sunt. Pudor movit primos centuriones, qui inter tela hostium praetorem conspexerunt. Itaque
- 5 urgere signiferos pro se quisque, jubere inferre signa, et confestim militem sequi. Renovatur ab omnibus clamor: impetus fit velut ex superiore loco. Haud secus ergo, quam torrentis modo, fundunt sternuntque percussos, nec sustineri alii super alios inferentes sese possunt. Eugientes in castra equites persecuti sunt, et permixti turbae hostium intra vallum penetraverunt: ubi ab relictis in praesidio castrorum proelium instauratum: coactique sunt
- 6 Romani equites descendere ex equis. Dimicantibus iis, legio quinta supervenit: deinde, ut quaeque potuerant, copiae affluebant. Caeduntur passim Hispani per tota castra, nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. Inde tria millia fere, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille semiermes maxime per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant,
- 7 ex quibus tam exigua pars pugnae superfuit. Signa capta centum triginta tria. Romani sociique paullo plus sexcenti, et provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme ceciderunt. Tribuni militum quinque amissi, et pauci equites Romani, cruentae maxime victoriae speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua
- 8 communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati donatique a C. Calpurnio equites phaleris: pronuntiavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta et expugnata esse. Quinctius alter praetor suos equites catellis ac fibulis donavit. Donati et centuriones ex utriusque exercitu permulti; maxime qui mediam aciem tenuerunt.

XXXII. Consules, delectibus aliisque, quae Romae agendaee erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius, a Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, urendoque vicos et castella eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Macram et Lunae portum. Hostes montem, antiquam sedem majorum

suorum, ceperunt: et inde, superata locorum iniquitate, proelio dejecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegae in Liguribus Ingaunis aequavit secundis aliquot proeliis. Sex praeterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres et quadraginta securi percussit. Jam comitiorum appetebat 3 tempus. Prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater ejus consulatum petebat. Competitores habebat patricios L. Aemilium, Q. Fabium, Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos, et ab repulsis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes. Etiam, quia plus quam unum ex patriciis creari non lice- 4 bat, artior petitio quatuor petentibus erat. Plebeji quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Baebius Tamphilus: et hi repulsi, in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo et L. Porcius Licinus. Sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre 5 toto foro volitando, clamitantibus adversariis et majore parte senatus, meminisse eum debere prius, se consulem populi Romani, quam fratrem P. Claudii, esse: quin ille, sedens pro tribunali, aut arbitrum, aut tacitum spectatorem comitiorum se praeberet; coerceri tamen ab effuso studio nequii. Magnis contentionibus tribunorum quoque ple- 6 bei, qui aut contra consulem, aut pro studio ejus pugnant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut, dejecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher praeter spem suam et ceterorum. Locum suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non vi Claudiana, inter plebejos certatum est. Praetorum inde 7 comitia sunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Naevius Matho, C. Sempronius Blaesus, A. Terentius Varro, praetores facti. Haec eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiaeque gesta.

XXXIII. Principio insequentis anni P. Claudius, L. Porcius consules, quum Q. Caecilius, M. Baebius, et Ti. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum et Eumenem reges Thessalorumque civitates missi erant, legationem renunciassent, regum quoque eorum civitatumque legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrinque itera- 2 ta, quae dicta apud legatos in Graecia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam et in Graeciam direxerunt ad visendum, redditaene civitates Thessalis et Perrhaebis essent. Iisdem mandatum, ut ab Aeno et Maronea praesidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciae ora a Phi-

lippones et Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque
 3 adire jussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu
 rerum, quam si non venissent. Nam super cetera etiam
 sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achaeo-
 rum concilium. De qua re querente graviter Q. Caecilio,
 simul Lacedaemoniis deplorantibus moenia diruta, abduc-
 tam plebem in Achajam et venundatam, ademptas, quibus
 ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges; Achaei maxi-
 me concilii negati crimen excusabant, recitando legem,
 quae, nisi belli pacisve causa, et quum legati ab senatu
 cum literis aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici
 4 concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus,
 curae iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi
 concilium gentis potestas fieret; quemadmodum et illis,
 quoties vellent, senatus daretur.

XXXIV. Dimissis iis legationibus, Philippus, a suis
 certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque prae-
 sidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit.
 Onomasto, qui praeerat maritimae orae, mandat, ut par-
 2 tis adversae principes interficeret. Ille per Casandrum
 quendam, unum ex regiis jam diu habitantem Maroneae,
 nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta urbe,
 caedem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam
 crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe ad-
 versus populum Romanum factum, ut, quibus libertatem
 restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidan-
 rentur, abnuebat, quicquam eorum ad se, aut quemquam
 3 suorum pertinere. Seditione inter ipsos dimicatum, quum
 alii ad se, alii ad Eumenem civitatem traherent. Id facile
 scituros esse: percunctarentur ipsos Maronitas: haud du-
 bium, percussis omnibus terrore tam recentis caedis, ne-
 minem hiscere adversus se ausurum. Negare Appius,
 Rem evidentem pro dubia quaerendam: si ab se culpam re-
 movere vellet, Onomastum et Casandrum, per quos acta res
 diceretur, mitteret Romam, ut eos senatus percunctari posset.
 4 Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non
 vultus ei constaret: deinde, collecto tandem animo, Ca-
 sandrum, qui Maroneae fuisset, si utique vellent, se mis-
 surum dixit. Ad Onomastum quidem quid eam rem perti-
 nere, qui non modo Maroneae, sed ne in regione quidem
 5 propinqua fuisset? Et parcebat magis Onomasto, honora-
 tiori amico, et eundem indicem haud paullo plus timebat;
 quia et ipse sermonem cum eo contulerat, et multorum
 talium ministrum et conscium habebat. Casander quoque,
 missis, qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne
 qua indicium emanaret, veneno creditur sublatus.

XXXV. Et legati a Philippi colloquio ita digressi
 sunt, ut prae se ferrent, nihil eorum sibi placere: et Phi-
 lippus, minime, quin rebellandum esset, dubius, quia tamen

immaturae ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam, simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus, statuit: satis credens, ipsum etiam juvenem, quod Romae obses specimen regiae indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum injiciendum, profectus, percussis iis uno proelio, et Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit, missis ad accolae Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent, sollicitandos. Et in Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achajam ire jussi erant, expectabatur: adversus quos ut praeparata consilia haberent, Lycortas praetor concilium indixit. Ibi de Lacedaemoniis actum. *Ex hostibus* 3
eos accusatores factos: et periculum esse, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuissent. Quippe in bello sociis Romanis Achaeos usos: nunc eosdem Romanos aequiores Lacedaemoniis, quam Achaeis, esse: ubi Areus etiam et Alcibiades, ambo exsules, suo beneficio restituti, legationem Romam adversus gentem Achaeorum ita de ipsis meritam suscepissent, adeoque infesta oratione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in eam, viderentur. Clamor undique 4
ortus, referret nominatim de iis: et, quum omnia ira, non consilio, gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. His Clitore in Arcadia datum est concilium.

XXXVI. Priusquam agerent quicquam, terror Achaeis injectus erat et cogitatio, quam non ex aequo disceptatio futura esset; quod Areum et Alcibiadem, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant, nec hiscere quisquam audebat. Appius ea, quae apud senatum, 2
questi erant Lacedaemonii, displicere senatui ostendit: caedem primum ad Compasium factam eorum, qui a Philopoemene ad causam dicendam evocati venissent: deinde, quum in homines ita saevitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret, muros dirutos urbis nobilissimae esse, leges vetustissimas abrogatas, inclutamque per gentes Lycurgi disciplinam sublatam. Haec quum Appius dixisset, 3
Lycortas, et quia praetor, et quia Philopoemenis, auctoris omnium, quae Lacedaemone acta fuerant, factionis erat, ita respondit. *Difficilior nobis, Ap. Claudii, apud vos oratio est, quam Romae nuper apud senatum fuit. Tunc enim Lacedaemoniis accusantibus respondendum erat: nunc a vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. Quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, iudicis 4
animo te auditurum esse, posita contentione. qua paullo ante egisti. Ego certe, quum ea, quae et hic antea apud Q. Caecilium, et postea Romae questi sunt Lacedaemonii, a*

- te paullo ante relata sint, non tibi, sed illis, me apud te respondere credam. Caedem objicitis eorum, qui a Philopoemene praetore evocati ad causam dicendam interfecti sunt. Hoc ego crimen non modo a vobis, Romani, sed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuisse arbitror. Quid ita? quia in vestro foedere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedaemonii. Quo tempore armis captis urbes, a quibus abstinere jussi erant, nocturno impetu occupaverunt, si T. Quinctius, si exercitus Romanus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum capti et oppressi confugissent.
- 6 Quum vos procul essetis, quo alio, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gythio opem ferentes, quos Lacedaemonem vobiscum simili de causa oppugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur piumque bellum suscepimus. Quod quum alii laudent, reprehendere ne Lacedaemonii quidem possint. Dii quoque ipsi comprobaverint, qui nobis victoriam dederunt; quonam modo ea, quae belli jure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos.
- 7 Nostrum est, quod evocavimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui caedem principum fecerant. Quod vero illi, venientes in castra, interfecti sunt, vestrum est, Areu et Alcibiade, qui
- 8 nunc nos, si diis placet, accusatis, non nostrum. Exsules Lacedaemoniorum (quo in numero hi quoque duo fuerunt) et tunc nobiscum erant, et, quod domicilium sibi delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos, quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exsilio posse consensescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedaemonii igitur Lacedaemonios, non Achaei, interfecerunt. Nec, jure an injuria caesi sint, argumentari refert.

- XXXVII. At enim illa certe vestra sunt, Achaei, quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. Quae utraque ab iisdem objicii qui possunt? quum muri Lacedaemoniis non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam ex-
- 2 structi sint. Tyranni enim nuper eos, arcem et munimentum sibi, non civitati, paraverunt. Et, si existat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, et nunc se patriam et Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopoemenem exspectare, nec Achaeos, sed vos ipsi, Lacedaemonii, vestris manibus amoliri et diruere omnia tyrannidis vestigia debuitis.
- 3 Vestrae enim illae deformes veluti cicatrices servitutis erant: et, quum sine muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Graeciae fuissetis, muris, velut compedibus, circumdati vincti per centum annos servistis. Quod ad leges ademptas attinet, ego antiquas Lacedaemoniis leges tyrannos ademisse arbitror; nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse;
- nec

nec male consuluisse civitati, quum concilii nostri eam fecerimus, et nobis miscuerimus, ut corpus unum et concilium totius Peloponnesi esset. Tunc, ut opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, alias istis injunxissemus, queri, se iniquo jure esse, et indignari possent. Scio ego, Ap. Claudii, hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque liberae gentis esse: sed vere servorum disceptantium apud dominos. Nam, si non vana illa vox praecognis fuit, qua liberos esse omnium primos Achaeos jussistis, si foedus ratum est, si societas et amicitia ex aequo observatur, cur ego, quid, Capua capta, feceritis Romani, non quaero; vos rationem reposcitis, quid Achaei Lacedaemoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt; finge, a nobis. Quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? Muros diruimus. Vos non muros tantum, sed urbem et agros ademistis. Specie, inquis, aequum est foedus: re apud Achaeos precaria libertas, apud Romanos etiam imperium est. Sentio, Appi, et, si non oportet, non indignor; sed, oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos et Achaeos, modo ne in aequo hostes vestri nostrique apud vos sint, ac nos socii; imo ne meliore jure sint. Nam, ut in aequo essent, nos fecimus, quum leges iis nostras dedimus; quum, ut Achaei concilii essent, effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est: plus postulant hostes, quam socii habent. Quae jurejurando, quae monumentis literarum in lapide insculptis in aeternam memoriam sancta atque sacra sunt, ea cum perjurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, et, si ita vultis, etiam timemus; sed plus et veremur et timemus deos immortales. Cum assensu maximae partis est auditus, et locutum omnes pro maiestate magistratus censebant: ut facile appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius, suadere se magnopere Achaeis, dixit, ut, dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inviti et coacti facerent. Haec vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum iniecit imperata recusandi. Id modo petierunt, ut Romani, quae viderentur, de Lacedaemoniis mutarent, nec Achaeos religione obstringerent irrita ea, quae jurejurando sanxissent, faciendi. Damnatio tantum Arei et Alcibiadis, quae nuper facta erat, sublata est.

XXXVIII. Romae principio ejus anni, quum de provinciis consulum et praetorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Praetores, C. Decimius Flavius urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives et peregrinos sortiti sunt; C. Sempronius Blaesus Siciliam, Q. Naevius Matho Sardiniam, et ut idem de veneficiis quaereret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus, L.

Juventinus Thalna et T. Quinctilius Varus, venerunt: qui, quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis diis immortalibus haberetur honos, et ut praetoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. De legionibus deportandis, quum de consulum praetorumque exercitibus ageretur, rem integram referri
 3 jusserunt. Paucos post dies consulibus in Ligures binas legiones, quas Ap. Claudius et M. Sempronius habuerant, decretae sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos praetores et amicos absentium, Calpurnii Quinctiique. Utraque causa tribunos plebis, utraque consules habebat. Hi, se intercessuros senatusconsulto, si deportandos censerent exercitus, denunciabant; illi, si haec intercessio fieret, nullam rem aliam se
 4 decerni passuros. Victa postremo absentium gratia est, et senatusconsultum factum, *Ut praetores quatuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, et quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent. Quum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus, quam quina millia peditum, trecenti equites, in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primum, qui emerita stipendia haberent; deinde, ut cujusque fortissima opera Calpurnius et Quinctius in proelio usi essent.*

XXXIX. Hac sedata contentione, alia subinde C. Decimii praetoris morte exorta est. Cn. Sicinius et L. Pupius, qui aediles proximo anno fuerant, et C. Valerius flamen Dialis et Q. Fulvius Flaccus (is, quia aedilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omni-
 2 bus contentione) petebant. Certamenque ei cum flamine erat: et postquam primo aequare, mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam esse, quod duos simul unus magistratus, praesertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars legibus eum solvi aequum censere, ut, quem vellet, praetorem
 3 rem creandi populo potestas fieret. L. Porcius consul primum in ea sententia esse, ne nomen ejus acciperet: deinde, ut ex auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, *referre se ad eos, dixit, quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberae civitati aedilis curulis designatus praeturam peteret, sibi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse, e lege comitia habere.* Patres censuerunt, uti L. Porcius consul cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quo minus comitia praetoris in locum C. Decimii surrogandi e lege haberentur. Agenti consuli ex senatusconsulto respondit Flaccus, *nihil, quod se indignum esset, facturum.* Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat, cessurum Patrum auctoritati esse. Co-

mitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri sibi a consule et senatu populi Romani beneficium, et invidiam geminati honoris fieri; tanquam non appareret, ubi designatus praetor esset, extemplo aedilitate se abdicaturum. Consul, quum et pertinaciam petentis crescere, et favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. Censuerunt frequentes, quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset, ad populum cum Flacco agendum. Concione advocata, quum egisset consul, ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit, quod tanto studio, quotiescunque declarandae voluntatis potestas facta esset, praetorem se voluisset facere. Ea sibi studia civium suorum destituere non in animo esse. Haec vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius praetor esset, si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis, et inter se ipsos, et cum consule, fuit: donec senatus a consule est habitus, decretumque: quoniam, praetoris surrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci et prava studia hominum impedirent, senatum censere, satis praetorum esse: P. Cornelius utramque in urbe jurisdictionem haberet, Apollinique ludos faceret.

XL. His comitiis prudentia et virtute senatus subactis, alia majoris certaminis, quo et majore de re, et inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. et L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo, patricii: plebeji autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. et M. Sempronii, Longus et Tuditanus. Sed omnes patricios plebejosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars, neque privatae, neque publicae rei gerendae, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit: huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcunque ageret. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnans. Idem, postquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si jus consuleres, peritissimus; si causa oranda esset, eloquentissimus: nec is tantum, cujus lingua vivo eo vignerit, monumentum eloquentiae nullum exstet; vivit imo vigetque eloquentia ejus, sacrata scriptis omnis generis. Orationes et pro se multae, et pro aliis, et in alios. Nam non solum accusando, sed etiam causam dicendo, fatigavit inimicos. Simultates nimio plures et exercuerunt eum, et ipse exercuit eas: nec facile dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit

nobilitatem. Asperi procul dubio animi, et linguae acerbae, et immodice liberae fuit: sed invicti a cupiditatibus animi, et rigidae innocentiae; contemptor gratiae, divitiarum. In parsimonia, in patientia laboris, periculi, ferrei prope corporis animique; quem ne senectus quidem, quae solvit omnia, fregerit. Qui sextum et octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque: nonagesimo anno Ser. Galbam ad populi adduxerit iudicium.

XLI. Hunc, sicut omni vita, tum petentem premebat nobilitas: coherantque (praeter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat) candidati omnes ad deiciendum honore eum; non solum ut ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur novum hominem censorem videre, sed etiam quod tristem censuram, periculosamque multorum famae, et ab laeso a plerisque, et laedendi cupido, expectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat, refragari sibi, qui liberam et fortem censuram timerent, criminando: et simul L. Valerio suffragabatur. Illo uno collega castigare se nova flagitia, et priscos mores revocare posse. His accensi homines, adversa nobilitate, non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt. Secundum comitia censorum consules praetoresque in provincias profecti sunt, praeter Q. Naevium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quaestiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. Et L. Postumius praetor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas pastorum conjurationes vindicavit, et reliquias Bacchanalium quaestionis cum omni exsecutus est cura. Multos, qui aut citati non affuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Italiae latentes, partim noxios iudicavit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. In carcerem omnes a P. Cornelio coniecti sunt.

XLII. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietae res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidum Corbionem vineis et operibus expugnavit, captivos vendidit: quieti deinde hiberna et citerior provincia habuit. Veteres praetores, C. Calpurnius Piso et L. Quinctius, Romam redierunt. Utrique magno Patrum consensu triumphus est decretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis et Celtiberis triumphavit. Coronas aureas tulit octoginta tres, et duodecim millia pondus argenti. Paucos post dies L. Quinctius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit. Tantundem auri atque argenti in eo triumpho translatus. Censores,

M. Porcius et L. Valerius, metu mixta expectatione, senatum legerunt: septem moverunt senatu; ex quibus unum insignem et nobilitate et honoribus, L. Quinctium Flamini-
 num consularem. Patrum memoria institutum fertur, ut
 censores motis senatu ascriberent notas. Catonis et aliae 4
 quidem acerbae orationes exstant in eos, quos aut senato-
 rio loco movit, aut quibus equos ademit: longe gravissi-
 ma in L. Quinctium oratio est, qua si accusator ante no-
 tam, non censor post notam, usus esset, retinere Quincti-
 um in senatu ne frater quidem T. Quinctius, si tum cen-
 sor esset, potuisset. Inter cetera objecit ei, Philippum 5
 Poenum, carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam
 provinciam spe ingentium donorum perductum. Eum
 puerum, per lasciviam quum cavillaretur, exprobrare con-
 suli persaepe solitum, quod sub ipsum spectaculum gla-
 diatorium abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori
 venditaret. Forte epulantibus iis, quum jam vino inca- 6
 luissent, nunciatum in convivio esse, nobilem Bojum cum
 liberis transfugam venisse; convenire consulem velle, ut
 ab eo fidem praesens acciperet. Introductum in taberna-
 culum per interpretem alloqui consulem coepisse. Inter
 cujus sermonem Quinctius scorto, *Vis tu*, inquit, *quoniam*
gladiatorium spectaculum reliquisti, jam hunc Gallum mo-
rientem videre? Et quum is vixdum serio annuisset, ad 7
 nutum scorti consulem stricto gladio, qui super caput
 pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde
 fugienti, fidemque populi Romani, atque eorum, qui ade-
 rant, imploranti, latus transfodisse.

XLIII. Valerius Antias, ut qui nec Catonis oratio-
 nem legisset, et fabulae tantum sine auctore editae cre-
 didisset, aliud argumentum, simile tamen et libidine et
 crudelitate, peragit. Placentiae famosam mulierem, cujus
 amore deperiret, in convivium arcessitam scribit. Ibi 2
 jactantem sese scorto inter cetera retulisse, quam acriter
 quaestiones exercuisset, et quam multos capitis damnatos
 in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum
 illam infra eum accubantem negasse, unquam vidisse
 quemquam securi ferientem, et pervelle id videre. Hic 3
 indulgentem amatorem, unum ex illis miseris, attrahi jus-
 sum, securi percussisse. Facinus, sive eo modo, quo cen-
 sor objecit, sive, ut Valerius tradit, commissum est, sae-
 vum atque atrox, inter pocula atque epulas, ubi libare
 diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum
 scorti procacis, in sinu consulis recubantis, mactatam hu-
 manam victimam esse, et cruore mensam respersam. In 4
 extrema oratione Catonis conditio Quinctio fertur, ut, si
 id factum negaret, ceteraque, quae objecisset, spon-
 sione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quemquam

doliturum censeret, quum ipse, vino et Venere amens, sanguine hominis in convivio lusisset?

- XLIV. In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiageni adeptus equus. In censibus quoque accipiendis tristis et aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta et vestem muliebrem et vehicula, quae pluris, quam quindecim millium aeris, essent, in censum referre viatores
- 2 jussi. Item mancipia minora annis viginti, quae post proximum lustrum decem millibus aeris, aut eo pluris, venissent, uti ea quoque decies tanto pluris, quam quanti essent, aestimarentur; et his rebus omnibus terni in millia aeris attribuerentur. Aquam publicam omnem, in privatum aedificium aut agrum fluentem, ademerunt; et quae in loca publica inaedificata immolitave privati habebant,
- 3 intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex decreta in eam rem pecunia, lacus sternendos lapide, detergendasque, qua opus esset, cloacas; in Aventino et in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt. Et separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, et viam per Formianum
- 4 montem. Cato atria duo, Maenium et Titium in lautumiiis, et quatuor tabernas, in publicum emit; basilicamque ibi fecit, quae Porcia appellata est. Et vectigalia summi pretiis, ultro tributa infimis locaverunt. Quas locationes quum senatus, precibus et lacrimis publicanorum victus, induci et de integro locari jussisset; censores, edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paullum imminutis pretiis locaverunt.
- 5 Nobilis censura fuit, simultatiumque plena; quae M. Porcium (cui acerbitas ea assignabatur) per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniae duae, Potentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum, deductae sunt. Sena jugera in singulos data. Diviserunt agrum, coloniasque deduxerunt iidem tresviri, Q. Fabius Labeo, et M. et Q. Fulvii, Flaccus et Nobilior. Consules ejus anni nec domi nec militiae memorabile quicquam egerunt.

- XLV. In insequentem annum crearunt consules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis praetorumque retulerunt. Praetores creati erant C. Valerius flamen Dialis, qui et priore anno petierat, et Sp. Postumius Albinus, et P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Julius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius et L. Porcius habuerant, provincia decreta est. Hispaniae extra sortem prioris anni praetoribus cum suis exercitibus servatae. Praetores ita sortiri jussi, uti flameni Diali utique altera juris dicendi Romae provincia esset. Peregrinam est sortitus. Sisennae Cornelio urbana, Sp. Postumio Si-

cilia, L. Pupio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius maturare est jussus. Galli 5
Transalpini, per saltus ignotae antea viae (ut ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc est Aquilejensis, aedificabant. Id eos ut prohiberet, quod ejus sine bello posset, praetori mandatum est: si armis prohibendi essent, consules certiores faceret. Ex his placere 4
alterum adversus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii Lentuli locum auguris suffiendi. Creatus Sp. Postumius Albinus.

XLVI. Hujus principio anni P. Licinius Crassus pontifex maximus mortuus est: in cujus locum M. Sempromius Tuditanus pontifex est cooptatus: pontifex maximus est creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris causa visceratio data, et gladiatores centum viginti pugnaverunt, et ludi funebres per triduum facti, post ludos epulum. In quo, quum toto foro strata triclinia essent, tempestas, cum magnis procellis coorta, coëgit plerosque tabernacula statuere in foro. Eadem paullo post, quum undique disserenasset, sublata: defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione levatis altera injecta, 3
quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: et per decemviros supplicatio indicta erat ejus prodigii expiandi causa. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. Nec unquam ante tantum regionis ejus hominum Romae fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quae Macedoniam 4
accolunt, vulgata est, crimina querimoniasque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operae pretium fuisse queri; pro se quaeque civitates gentesque, singuli etiam privatim, (gravis enim accola omnibus erat) Romam, aut ad spem levandae injuriae, aut ad defendendae solatium, venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre 6
ejus Athenaeo venit ad querendum, simul quod non deducerentur ex Thracia praesidia, simul quod in Bithyniam Prusiae bellum adversus Eumenem gerenti auxilia missa forent.

XLVII. Respondendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat; quum hand facile esset, aut ea, quae objicerentur, aut quae adversus ea dicenda erant, memoria complecti. Nec enim multa solum, sed etiam pleraque oppido quam parva erant: de controversia finium, de hominibus raptis pecoribusque abactis, de jure aut dicto per libidinem aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam judicatis. Nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus quum cerneret posse; simul et tirocinio, et perturbatione juve-

- nis moveretur; quaeri jussit ab eo, equem de his rebus commentarium a patre accepisset? Quum respondisset, accepisse se: nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt: deinde, ut ipse recitaret, permiserunt.
- 3 Erant autem de rebus singulis in breve coactae causae: ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret; alia non per se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. Interposuerat et querelas de iniquitate decretorum, et quam non ex aequo disceptatum apud Caecilium foret, indigneque sibi, nec ullo suo merito, insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati ejus animi collegit senatus. Ceterum alia excusanti juveni, alia recipienti, futura ita, ut maxime vellet senatus, responderi placuit: *Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis, quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam quod, utcumque ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis. Multa et dissimulare, et oblivisci, et pati praeterita senatum posse, et credere etiam, Demetrio credendum esse. Obsidem enim se animum ejus habere, etsi patri corpus reddiderit: et scire, quantum salva in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse. Honorisque ejus causa missuros in Macedoniam legatos, ut, si quid minus factum sit, quam debuerit, tum quoque sine piaculo rerum praetermissarum fiat. Velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum populo Romano Demetrii filii beneficio esse.*

XLVIII. Haec, quae augendae amplitudinis ejus causa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedaemonii deinde introducti sunt. Multae et parvae disceptationes jactabantur: sed, quae maxime rem continerent, erant: utrum restituerentur, quos Achaei damnaverant, nec ne; inique, an jure occidissent, quos occiderant. Vertebatur et, utrum manerent in Achaico concilio Lacedaemonii; an, ut ante fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. Restitui, judicique facta tolli placuit: Lacedaemonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, et consignari a Lacedaemoniis et Achaeis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: jussus idem in Peloponneso sociorum res aspicere. Nam ibi quoque et ex veteribus discordiis residui motus erant, et Messene desciverat a concilio Achaico. Cujus belli et causas et ordinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui non ultra attingere externa, nisi qua Romanis cohaerent rebus.

XLIX. Eventus memorabilis est, quod, quum bello superiores essent Achaei, Philopoemen praetor eorum capitur, ad praeoccupandam Coronen, quam hostes petebant,

in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt: sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. Quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen praebebat, sustinens impetus hostium; prolapso equo, et suo ipse casu, et onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos jam natus, et diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Jacentem hostes superfusi oppresserunt: cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum, haud secus quam ducem suum, attollunt reficiuntque, et ex valle devia in viam portant, vix sibi met ipsi prae necopinato gaudio credentes; pars nuncios Messenen praemittunt, debellatum esse, Philopoemenem captum adduci. Primum adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano nuncius audiretur. Deinde, ut super alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides; et, priusquam appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis, effunduntur. Itaque clauserant portam turbae, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Aegre summoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopoemenem, potuerunt, atque turba conferta iter reliquum clauserat. Et, quum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repente, quod viae propinquum erat, compleverunt, et, ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti, ne quem motum misericordia praesentis tanti viri faceret, quum alios verecundia pristinae majestatis collata praesenti fortunae, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt. Deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, praetore Dinocrate dicente, esse, quae pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. Inde abducto eo in curiam, et senatu vocato, consultari coeptum.

L. Jam invesperascebat, et non modo cetera, sed ne in proximam quidem noctem, ubi satis tuto custodiretur, expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinae ejus fortunae virtutisque: et neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. Eo vinculus demittitur, et saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est. Ita loco potius, quam homini cuiquam, credendam custodiam rati, lucem insequentem expectaverunt. Postero die multitudo quidem integra, me-

mor pristinorum ejus in civitatem meritum, parcendum, ac per eum remedia quaerenda esse praesentium malorum, censebant: defectionis auctores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem ejus consentiebant: sed, utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior poenae, missusque, qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quaesisse, *si incolumis Lycortas* (is alter imperator Achaeorum erat) *equitesque evasissent?* Postquam dictum est, *incolumes esse; Bene habet*, inquit; et, poculo impavide exhausto, haud ita multo post expiravit. Non diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. Victa namque Messene bello exposcentibus Achaeis noxios dedit, ossaque reddita Philopoemenis sunt: et sepultus ab universo Achaico est concilio, adeo omnibus humanis con-

6 gestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Graecis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum, velut ad insignem notam hujus anni, memoriae mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopoemenem, Hannibalem, P. Scipionem. Adeo in aequo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

LI. Ad Prusiam regem legatus T. Quinctius Flamininus venit, quem suspectum Romanis et receptus post fugam Antiochi Hannibal, et bellum adversus Eumenem motum faciebat. Ibi, seu quia a Flaminino inter cetera ob-

2 jectum Prusiae erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriae suae primum, deinde, fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur praesenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit; a primo colloquio Flaminini milites ex-

3 templo ad domum Hannibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitae suae Hannibal prospexerat animo, et Romanorum inexpiabile odium in se cernens, et fidei regum nihil sane confisus, Prusiae vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod praeparatum fugae haberet, septem exitus e domo fecerat; et ex iis quosdam occultos, ne custodia

4 sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. Totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Hannibal, postquam est nunciatum, milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursum militum obseptum sensit, et omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum (quod multo ante praepa-

ratum ad tales habebat casus) poposcit. *Liberemus, inquit,* 5
diuturna cura populum Romanum, quando mortem senis ex-
spectare longum censent. Nec magnam, nec memorabilem
ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret: mores qui-
dem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argu-
mento erit. Horum patres Pyrrho regi, hosti armato, exer-
citum in Italia habenti, ut a veneno caveret, praedixerunt:
hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiae per scelus
occidendi hospitis, miserunt. Exsecratus deinde in caput 6
regnumque Prusiae, et hospitales deos violatae ab eo fidei
testes invocans, poculum exhaustit. Hic vitae exitus fuit
Hannibalis.

LII. Scipionem et Polybius et Rutilius hoc anno
mortuum scribunt. Ego neque his, neque Valerio assen-
tior: his, quod, censoribus M. Porcio, L. Valerio, princi-
pem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum inve-
nio; quum superioribus tribus lustris Africanus fuisset:
quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam ne-
mo memoriae prodidit, alius princeps in locum ejus lec-
tus non esset. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis 2
M. Naevius, adversus quem oratio inscripta P. Africani
est. Hic Naevius in magistratum libris est tribunus
plebis, P. Claudio, L. Porcio consulibus: sed iniit tribu-
natum, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ante diem
quartum Idus Decembres. Inde tres menses ad Idus Mar-
tias sunt; quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum ini-
erunt. Ita et vixisse in tribunatu Naevii videtur, diesque 3
ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii et
M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suae cujusque
gentis virorum non magis tempore congruente compara-
bilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis
dignum splendore vitae exitum habuit. Jam primum om-
nes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. Veneno 4
absumpti Hannibal et Philopoemen; exsul Hannibal, pro-
ditus ab hospite; captus Philopoemen in carcere et in
vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exsul, neque damna-
tus, die tamen dicta, ad quam non affuerat reus, absens
citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam
funeri suo, exsilium indixit.

LIII. Dum ea in Peloponneso (a quibus divertit ora-
tio) geruntur, reditus in Macedoniam Demetrii legatorum,
que aliter aliorum affecerat animos. Vulgus Macedonum,
quos belli ab Romanis imminenti metus terruerat, Deme-
trium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspicie-
bant: simul et spe haud dubia regnum ei post mortem
patris destinabant. Nam, etsi minor aetate, quam Perseus, 2
esset, hunc tamen justa matrefamiliae, illum pellice ortum
esse: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi pa-
tris notam habere; hunc insignem Philippi similitudinem

- prae se ferre. Ad hoc, Romanos Demetrium in paterno*
 3 *solio locaturos; Persei nullam apud eos gratiam esse. Haec*
vulgo loquebantur. Itaque et Persea cura angebat, ne
parum pro se una aetas valeret, quum omnibus aliis re-
bus frater superior esset: et Philippus ipse, vix sui arbi-
trii fore, quem heredem regni relinqueret, credens, sibi
quoque graviorem esse, quam vellet, minorem filium cen-
sebat. Offendebatur interdum concursu Macedonum ad
 4 *et ipse juvenis haud dubie inflatior redierat, subnisiis*
erga se judiciis senatus, concessisque sibi, quae patri ne-
gata essent: et omnis mentio Romanorum, quantam digni-
tatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non
apud fratrem modo, sed etiam apud patrem, conciliabat:
utique postquam alii legati Romani venerunt, et cogeba-
tur decedere Thracia, praesidiaque deducere, et alia, aut
 5 *ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione*
senatus, facere. Sed omnia maerens quidem et gemens,
(eo magis, quod filium frequentiore prope cum illis,
quam secum, cernebat) obedienter tamen adversus Roma-
nos faciebat, ne quam movendi extemplo belli causam
praeberet. Avertendos etiam animos a suspitione talium
consiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum in
 6 *Odrysas, et Dentheletos, et Bessos duxit. Philippopolin*
urbem, fuga desertam oppidanorum, qui in proxima mon-
tium juga cum familiis receperant sese, cepit: campestris-
que barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem
accepit. Relicto inde ad Philippopolin praesidio, quod
 7 *haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in*
Deuriopo condere instituit. Paeoniae ea regio est prope
Erigonum fluvium, qui, ex Illyrico per Paeoniam fluens,
in Axium amnem editur, haud procul Stobis, vetere urbe.
Novam urbem Perseida, ut is filio majori haberetur ho-
nos, appellari jussit.

LIV. Dum haec in Macedonia geruntur, consules in provincias profecti. Marcellus nuncium praemisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admooveret. Advenienti consuli Galli sese dederunt. Duodecim millia armatorum erant. Plerique arma ex agris rapta habebant. Ea aegre patientibus iis adempta, quaeque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. De his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio praetore exposuerunt, *Se, superante in Gallia multitudi-*
 8 *ne, inopia coactos agri et egestate, ad quaerendam se-*
dem Alpes transgressos: quae inculta per solitudines vide-
 9 *rent, ibi sine ullius injuria consedisse. Oppidum quoque ae-*
dificare coepisse: quod indicium esset, nec agro, nec urbi
ulli vim allaturos venisse. Nuper M. Claudium ad se nun-

cium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. Se, certam, etsi non speciosam, pacem, quam incerta belli, praeoptantes, dedidisse se prius in fidem, quam in potestatem, populi Romani. Post paucos dies, jussos et agro et urbe decedere, sese tacitos abire, quo terrarum possent, in animo habuisse: arma deinde sibi, et postremo omnia alia, quae ferrent agerentque, adempta. Orare se senatum populumque Romanum, ne in se innoxios deditos acerbius, quam in hostes, saevirent. Huic orationi senatus ita responderi jussit: Neque illos recte fecisse, quum in Italiam venerint, oppidumque in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei provinciae praeesset, permissu, aedificare conati sint: neque senatui placere, deditos spoliari. Itaque se cum iis legatos ad consulem missuros; qui, si redeant, unde venerint, omnia iis sua reddi jubeant; quique protenus eant trans Alpes, et denuncient Gallicis populis, multitudinem suam domi contineant. Alpes prope inexcuperabilem finem in medio esse: non utique iis melius fore, quam qui eas primi pervias fecissent. Legati missi L. Furius Purpureo, Q. Minucius, L. Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quae sine cujusquam injuria habebant, Italia excesserunt.

LV. Legatis Romanis Transalpini populi benigne responderunt. Seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt: Quod eos homines, qui gentis injussu profecti occupare agrum imperii Romani, et in alieno solo aedificare oppidum conati sint, impunitos dimiserint. Debuisse gravem temeritatis mercedem statui. Quod vero etiam sua reddiderint, vereri, ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur. Et exceperunt, et prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius consul, Gallis ex provincia exactis, Istricum bellum moliri coepit, literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileja deduceretur: nec satis constabat, utrum Latinam, an civium Romanorum, deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam Patres censuerunt. Triumviri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina et Parma coloniae Romanorum civium sunt deductae. Bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum, ante Tuscorum fuerat, octona jugera Parmae, quina Mutinae acceperunt. Deduxerunt triumviri M. Aemilius Lepidus, T. Aebutius Carus, L. Quinctius Crispinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. Deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus. Jugera in singulos data decem.

LVI. Eodem anno A. Terentius proconsul haud procul flumine Ibero, in agro Ausetano, et proelia secunda

- cum Celtiberis fecit, et oppida, quae ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit, quia et P. Sempronius proconsul diutino morbo est implicitus, et, nullo lacescente, peropportune quieverunt
- 2 Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam a Q. Fabio consule gestum. M. Marcellus, ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum causa rediit. Creavit consules Cn. Baebium Tamphilum et L. Aemilium Paullum. Cum M. Aemilio Lepido hic aedilis curulis fuerat: a quo consule quintus annus erat, quum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset. Praetores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Laevinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Caecilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa; quod sanguine per biduum pluisse in area Concordiae satis credebant; nunciatumque erat, hand procul Sicilia insulam, quae non ante fuerat, novam editam
- 4 e mari esse. Hannibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, praeter T. Quinctium Flaminium, (cujus in ea re celebre est nomen) L. Scipione Asiatico et P. Scipione Nasica.

L I B E R XL.

E P I T O M E.

Quum Philippus liberos eorum, quos occiderat, conqueri ob-
sides jussisset, Theoxena, pro liberis suis et sororis admo-
dum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gla-
diis et poculo, in quo erat venenum, suasit iis, ut imminens
ludibrium morte effugerent: quod quum persuasisset, ipsa se
cum viro e navi in mare praecipitavit. Certamina inter
Philippi Macedoniae regis liberos Persen et Demetrium re-
feruntur: et ut fraude fratris sui Demetrius confictis cri-
minibus, inter quae accusatione parricidii et affectati regni,
primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani ami-
cus erat, veneno necatus est; regnumque Macedoniae mor-
tuo Philippo ad Persen devenit. Item res in Liguribus et
in Hispania contra Celtiberos a compluribus feliciter gestas
continet. Libri Numae Pompilii in agro L. Petillii scribae
sub Janiculo a cultoribus agri, in arca lapidea clausi, et
Graeci et Latini, inventi sunt; in quibus quum plura, quae
dissolvendarum religionum, praetor, ad quem delati erant,
legisset, juravit senatui, contra rempublicam esse, ut lege-